

สรุปบทเรียนจากการพัฒนาความรู้

หลักสูตร

FACT CHECK DETECTIVE ACADEMY

โดย นายฉัตรชัย เจริญสรรพสุข

ในปัจจุบัน เทคโนโลยีการสื่อสารที่รวดเร็ว ฉับไว ต้นทุนในการทำข้อมูลต่างๆ ลดลงอย่างมาก ทำให้ทุกคนสามารถมีเสรีภาพและศักยภาพในการเป็นสื่อ สามารถเผยแพร่และกระจายข่าวสารเองได้ จนเข้าสู่ยุคที่เรียกว่า "ใครๆ ก็เป็นสื่อเองได้" ซึ่งข่าวสารที่เผยแพร่ออกไปจะไม่มีมีการตรวจสอบก่อน ทำให้มีโอกาสในการบิดเบือนข้อเท็จจริงของข่าวสารได้

Fact Check หมายถึง การตรวจสอบข้อเท็จจริง เป็นกระบวนการหรือวิธีการให้ได้มาถึงความจริงของข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่เกิดขึ้น หรือที่มีการเผยแพร่อยู่ สามารถดำเนินการได้หลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับประเด็นเนื้อหาเป็นสำคัญ

ข้อเท็จจริง (Fact) คือ สิ่งที่สามารถพิสูจน์ได้ว่า จริงหรือเท็จ

ตัวอย่าง : ประเทศไทยขุดน้ำมันได้

ข้อคิดเห็น (Opinion) คือ สิ่งที่ไม่สามารถพิสูจน์ หรือว่าพิสูจน์ได้ยากกว่า จริงหรือเท็จ

ตัวอย่าง : ราคาน้ำมันประเทศไทยแพง

หากจะค้นหาความหมายตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายของ "ข้อเท็จจริง" และ "ข้อคิดเห็น" ไว้ว่า

"ข้อเท็จจริง" หมายถึง ข้อความแห่งเหตุการณ์ที่เป็นมาหรือเป็นอยู่ตามจริง ข้อความหรือเหตุการณ์ที่ต้องวินิจฉัยว่าเท็จหรือจริง

"ข้อคิดเห็น" หมายถึง ความรู้สึกนึกคิดของผู้ส่งสารที่สอดแทรกอยู่ในเนื้อหา

ข้อมูลเท็จที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เป็นข้อมูลที่เกิดจากการขาดทักษะทางวารสารศาสตร์ ความต้องการเสียดสีเพื่อขบขัน ความต้องการปลุกปั่นยุยง สอนความพึงพอใจ ข้อมูลในการเลือกข้าง เพื่อสร้างรายได้ ขึ้นทางการเมือง และเพื่อโฆษณาชวนเชื่อ ซึ่งเหตุผลทั้งหมดเหล่านี้ก่อให้เกิดอันตรายต่อทั้งผู้สร้าง ผู้ส่งต่อ และผู้ได้รับ ซึ่งแบ่งแยกออกเป็นข้อมูลได้ ๓ ประเภท ได้แก่

๑. **MISInformation** คือ ข้อมูลเท็จที่เผยแพร่ออกไป โดยผู้ส่งเชื่อว่าเป็นของจริง และไม่ได้มีเจตนาก่อให้เกิดอันตราย

๒. **DISInformation** คือ ข้อมูลเท็จที่เผยแพร่ออกไป โดยผู้ส่งรู้อยู่แล้วว่าไม่จริง มีเจตนาก่ออันตรายจงใจโกหกหลอกลวง

๓. **MAInformation** คือ ข้อมูลที่ไม่เป็นเท็จ และเผยแพร่โดยมุ่งให้เกิดอันตราย มักเป็นข้อมูลที่ควรจะเป็นส่วนตัว แต่กลับถูกนำมาเผยแพร่ในที่สาธารณะ

ข้อมูลเท็จ สามารถตีความเหตุผลได้มาจากหลากหลายแง่มุมของข้อมูล ประกอบด้วยดังนี้

- **แง่มุมความเจตนา** : จงใจให้ข้อมูลเท็จ หรือให้ข้อมูลเท็จโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์
- **แง่มุมเหตุผลเบื้องหลัง** : ทำเพื่อเงิน เพื่อขึ้นา เพื่อความสนุก หรือเพราะความหวังดี (ที่ยังขาดความรู้ที่ถูกต้อง)
- **แง่มุมความถูกต้องตามข้อเท็จจริง** : คลาดเคลื่อนทั้งหมด หรือคลาดเคลื่อนบางส่วน
- **แง่มุมกรอบเวลา** : ข้อมูลเก่า ข้อมูลใหม่ หรือข้อมูลที่เป็นจริงในอดีต แต่ไม่เป็นจริงแล้วในปัจจุบัน
- **แง่มุมแหล่งกำเนิด** : พูดปากต่อปาก โลกออนไลน์ เฟซบุ๊ก โซเชียลมีเดีย เว็บไซต์ ยูทูบ

การตรวจสอบข้อเท็จจริงของข่าวสารนั้น ตั้งอยู่บนสามเสาหลักแห่งความเป็นจริง ได้แก่

- ๑) **สืบหาต้นตอ** : แหล่งกำเนิดของเนื้อหา
- ๒) **วิเคราะห์ที่มา** : เจตนาของแหล่งข้อมูลที่เผยแพร่เนื้อหา
- ๓) **ตรวจสอบเนื้อหา** : ชุดข้อมูลหรือเนื้อหาที่บรรจุอยู่ภายในเนื้อหา

เสาหลักที่ ๑ : การสืบหาต้นตอ

“ต้นตอ” เป็นสิ่งสำคัญในการตรวจสอบข้อเท็จจริงของข่าวสาร เพราะจะสามารถบ่งบอกถึงสิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจนว่า ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ อย่างไร ซึ่งจะมีหลายองค์ประกอบที่จะสืบหาต้นตอได้

- สืบหาต้นเรื่อง
- สืบหาต้นตอภาพ
- สืบหาต้นตอวิดีโอ
- สืบหาตัวบุคคล
- สืบหาแหล่งข้อมูลดิบ
- สืบหาสถานที่ต้นทาง
- สืบหาบริบทวาระ

เมื่อได้ผลจากการสืบหา ค้นหาแล้ว ควรตรวจสอบเนื้อหาที่เป็นหัวใจสำคัญก่อนจะเชื่อถือข้อมูลที่ได้จากการสืบค้น ซึ่งหากไม่สามารถค้นหาข้อมูลได้ทั้งหมด อาจจะตัดแปรข้อความออกบางส่วนเพื่อค้นหาได้อีกทางหนึ่ง หรือค้นหาผ่านรูปภาพที่เกี่ยวข้อง พิกัด สถานที่อยู่ เป็นต้น

เสาหลักที่ ๒ : การวิเคราะห์ที่มา

ในระหว่างการสืบหาต้นตอ จะได้รับทราบ “ที่มา” ของข้อมูล ภาพ เนื้อหาต่างๆ ซึ่งหมายถึงเจตนาของผู้ส่งสาร ซึ่งสามารถวิเคราะห์ คัดกรองได้จากรูปแบบของเนื้อหา หรือช่องทางในการเผยแพร่ข่าวสาร

การตั้งคำถามเพื่อวิเคราะห์แหล่งที่มาของข้อมูล ควรสื่อให้เห็นถึงความพยายามให้เกิดอุปสงค์ ความรู้สึก ความต้องการ ความประทับใจ ความเกลียดชัง หรือการตัดสินใจทางใดทางหนึ่งหรือไม่ ข้อมูลมีเส้นทางการส่งต่อหรือแชร์อย่างไร บุคคลใดเป็นผู้เผยแพร่ก่อน-หลัง และเผยแพร่กันในแหล่งใด

เสาหลักที่ ๓ : การตรวจสอบเนื้อหา

“ต้นตอ” และ “ที่มา” เป็นสิ่งอธิบายความเป็นมาของข้อมูลนั้นได้ดีที่สุด แต่จะขาดการตรวจสอบเนื้อหาไม่ได้ เพราะ “เนื้อหา” เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลที่ตามมาได้มากที่สุด ซึ่งการตรวจสอบเนื้อหาที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยทักษะที่สำคัญ ได้แก่ การแยกแยะประเด็น การใช้ตรรกะ การกำหนดคัดเลือกแหล่งข้อมูลเป้าหมาย และการประเมินพิจารณาข้อมูลที่ได้รับ โดยการตรวจสอบเนื้อหาที่มีกระบวนการในการตรวจสอบที่สำคัญ ดังนี้

- ๓.๑ จำแนกประเด็นที่ต้องการตรวจสอบ
- ๓.๒ ตรวจสอบกับแหล่งข้อมูลระดับใกล้เคียงแหล่งกำเนิดมากที่สุด
- ๓.๓ เน้นยึดหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ที่เชื่อถือได้
- ๓.๔ อาศัยความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญ

วิธีการตรวจสอบข้อเท็จจริงของข่าวสารที่กล่าวไปนั้น อาศัยสามเสาหลักแห่งความเป็นจริง ในการสืบหาต้นตอของข้อมูล วิเคราะห์แหล่งที่มา และตรวจสอบเนื้อหาที่ถูกต้อง ก่อนที่จะสามารถแชร์ (Share) ข้อมูลข่าวสารนั้น ไปยังบุคคลอื่นได้ มิเช่นนั้นจากความหวังดีที่จะเป็นผู้กระจายข่าวที่ถูกต้อง อาจกลายเป็นผู้ร้ายที่ส่งต่อข่าวปลอมก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้อื่นได้

แชร์ก่อนแชร์ เช็คก่อนส่ง นะครับ!!!

แหล่งที่มา

สรุปบทเรียนจากการเรียนรู้ผ่านแพลตฟอร์มเพื่อการเรียนรู้เท่าทัน ศูนย์แชร์ก่อนแชร์ สำนักข่าวไทย อสมท

หลักสูตร : FACT CHECK DETECTIVE ACADEMY

บรรยายโดย : นายพิรพล อนุตรโสตถิ์ Fact-Checker ศูนย์แชร์ก่อนแชร์

คุณไพเศษ เจริญพานิช สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (ETDA)

พ.ต.อ.มรกต แสงสระคู ผู้กำกับการ 1 กองบังคับการตำรวจสืบสวนสอบสวนอาชญากรรมทางเทคโนโลยี 2